

গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্বঃ এক বিস্তৃত আলোচনা

ভূমিকাঃ

গৱেষণা হৈছে কোনো নিৰ্দিষ্ট বিষয়, সমস্যা বা প্ৰশ্নৰ বিষয়ে পদ্ধতিগত, নিৰপেক্ষ আৰু বৈজ্ঞানিকভাৱে নতুন জ্ঞান আহৰণ বা বিদ্যমান জ্ঞান পৰীক্ষা কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া। গৱেষণাৰ সফলতা কেৱল তথ্য সংগ্ৰহ বা বিশ্লেষণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে; গৱেষকে কোনবোৰ নৈতিক আদৰ্শ আৰু নীতি মানি গৱেষণা কৰিছে, তাৰ ওপৰতো গৱেষণাৰ মান আৰু বিশ্বাসযোগ্যতা নিৰ্ভৰ কৰে। সেয়ে গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত নীতি-তত্ত্ব (Research Ethics) অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

১. গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্বৰ অৰ্থঃ

গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্ব বুলিলে গৱেষণা পৰিচালনা কৰাৰ সময়ত গৱেষকে মানি চলিবলগীয়া নৈতিক মূল্যবোধ, আচৰণবিধি, দায়িত্ব আৰু আদৰ্শসমূহক বুজায়।

ই গৱেষকক নিৰ্দেশ দিয়ে—

সত্য আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য তথ্য ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ,

অংশগ্ৰহণকাৰীৰ অধিকাৰ সুৰক্ষিত ৰাখিবলৈ,

অন্যৰ বৌদ্ধিক সম্পত্তিক সন্মান কৰিবলৈ,

পক্ষপাতিত্ব পৰিহাৰ কৰিবলৈ,

গৱেষণাৰ ফলাফল সৎভাৱে প্ৰকাশ কৰিবলৈ।

২. গৱেষণাৰ প্ৰধান নীতি-তত্ত্বসমূহঃ

ক) সততা আৰু সত্যনিষ্ঠাঃ- গৱেষণাৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ নীতি হৈছে সততা। গৱেষকে তথ্য সংগ্ৰহ, বিশ্লেষণ আৰু ফলাফল প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত কোনো ধৰণৰ অসৎ পন্থা গ্ৰহণ কৰিব নালাগে।

তথ্য ইচ্ছাকৃতভাৱে সলনি কৰা, মিছা তথ্য সৃষ্টি কৰা বা সুবিধা অনুসৰি ফলাফল লুকুৱাই ৰখা অনৈতিক।

খ) বস্তুনিষ্ঠতাঃ- গৱেষকে নিজৰ ব্যক্তিগত মতামত, বিশ্বাস, স্বার্থ বা পূৰ্বধাৰণাক গৱেষণাৰ ফলাফলৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাবলৈ দিব নালাগে।

গৱেষণাৰ তথ্য যি ফলাফললৈ লৈ যায়, তাকেই গ্ৰহণ কৰিব লাগে—ফলাফল নিজৰ অনুমানৰ বিপৰীত হ'লেও।

গ) তথ্যৰ গোপনীয়তাঃ- গৱেষণাত অংশগ্ৰহণ কৰা ব্যক্তিৰ ব্যক্তিগত তথ্য, পৰিচয়, ঠিকনা, ফোন নম্বৰ, মতামত আদি অনুমতি অবিহনে প্ৰকাশ কৰিব নালাগে।

বিশেষকৈ সমাজবিজ্ঞান, শিক্ষা, স্বাস্থ্য আৰু মানৱকেন্দ্ৰিক গৱেষণাত এই নীতি অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

ঘ) স্বৈচ্ছামূলক অংশগ্ৰহণঃ- মানুহক গৱেষণাত অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ জোৰ-জবৰদস্তি কৰিব নালাগে। অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে নিজৰ ইচ্ছামতে অংশগ্ৰহণ কৰিব আৰু প্ৰয়োজন হ'লে গৱেষণাৰ পৰা আঁতৰি যাব পাৰিব।

ঙ) অৱগত সন্মতি (Informed Consent)- গৱেষণাত কোনো ব্যক্তিক অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ আগতে গৱেষণাৰ—

উদ্দেশ্য,

পদ্ধতি,

সম্ভাব্য লাভ,

সম্ভাব্য অসুবিধা বা ৰুঁকি,

তথ্য কেনেকৈ ব্যৱহাৰ হ'ব

আদি বিষয় তেওঁক স্পষ্টভাৱে জনাব লাগে। ইয়াৰ পিছত তেওঁৰ সন্মতি গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

চ) ক্ষতি নকৰাৰ নীতিঃ- গৱেষণাৰ ফলত কোনো অংশগ্ৰহণকাৰীৰ শাৰীৰিক, মানসিক, সামাজিক বা আৰ্থিক ক্ষতি হ'ব নালাগে। সম্ভাৱ্য ক্ষতি থাকিলে তাক আগতীয়াকৈ মূল্যায়ন কৰি কম কৰাৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

ছ) উপকাৰৰ নীতিঃ- গৱেষণাই ব্যক্তি, সমাজ, শিক্ষা, বিজ্ঞান বা সংশ্লিষ্ট ক্ষেত্ৰলৈ সম্ভৱপৰ ইতিবাচক অৱদান আগবঢ়াব লাগে। কেৱল ব্যক্তিগত লাভৰ বাবে গৱেষণাৰ নৈতিক সীমা উলংঘন কৰা উচিত নহয়।

জ) ন্যায় আৰু সমতাঃ- গৱেষণাৰ অংশগ্ৰহণকাৰী নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত জাতি, ধৰ্ম, লিংগ, ভাষা, আৰ্থিক অৱস্থা বা সামাজিক পৰিচয়ৰ ভিত্তিত অন্যায় বৈষম্য কৰা উচিত নহয়। গৱেষণাৰ লাভ আৰু সম্ভাৱ্য বোজাও ন্যায়সংগতভাৱে বিতৰণ হ'ব লাগে।

ঝ) Plagiarism বা চৌৰ্যবৃত্তি পৰিহাৰঃ- অন্য গৱেষকৰ চিন্তা, তথ্য, বাক্য, তত্ত্ব বা লেখা নিজৰ বুলি উপস্থাপন কৰাটো চৌৰ্যবৃত্তি (Plagiarism)। সেয়ে অন্যৰ কাম ব্যৱহাৰ কৰিলে যথাযথ উৎস-উল্লেখ (Citation/Reference) কৰিব লাগে।

ঞ) তথ্য জালিয়াতি আৰু বিকৃতি পৰিহাৰঃ- গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত দুটা গুৰুতৰ অনৈতিক আচৰণ হৈছে—

Fabrication: অস্তিত্ব নথকা তথ্য বা ফলাফল সৃষ্টি কৰা।

Falsification: প্ৰকৃত তথ্য ইচ্ছাকৃতভাৱে সলনি, বাদ বা বিকৃত কৰা।

এই দুয়োটাই গৱেষণাৰ বিশ্বাসযোগ্যতা নষ্ট কৰে

ট) সঠিক উৎস-উল্লেখঃ- গৱেষণাত ব্যৱহৃত কিতাপ, প্ৰবন্ধ, গৱেষণা-পত্ৰ, ৱেবছাইট, প্ৰতিবেদন আদি যথাযথ পদ্ধতিত উল্লেখ কৰিব লাগে। ইয়াৰ দ্বাৰা মূল লেখকক স্বীকৃতি দিয়াৰ লগতে গৱেষণাৰ বিশ্বাসযোগ্যতাও বৃদ্ধি পায়।

ঠ) লেখকত্বৰ ন্যায়সংগততাঃ- গৱেষণাত প্ৰকৃত বৌদ্ধিক অৱদান আগবঢ়োৱা ব্যক্তিকে লেখক হিচাপে স্বীকৃতি দিয়া উচিত। কোনো ব্যক্তিৰ অৱদান নথকাৰ পিছতো তেওঁৰ নাম লেখক হিচাপে দিয়া বা অৱদান থকা ব্যক্তিৰ নাম বাদ দিয়াটো অনৈতিক।

ড) স্বার্থৰ সংঘাত (Conflict of Interest)- গৱেষকৰ ব্যক্তিগত, আৰ্থিক, পেছাগত বা আন কোনো স্বার্থই যদি গৱেষণাৰ ফলাফলক প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে, তেনে স্বার্থৰ সংঘাত স্বচ্ছভাৱে প্ৰকাশ কৰিব লাগে।

ঢ) ফলাফলৰ স্বচ্ছ প্ৰকাশঃ- গৱেষণাৰ ফলাফল প্ৰকাশ কৰাৰ সময়ত কেৱল সুবিধাজনক ফলাফল প্ৰকাশ কৰি অসুবিধাজনক ফলাফল গোপন কৰা উচিত নহয়। ইতিবাচক বা নেতিবাচক—দুয়ো ধৰণৰ ফলাফল সততাৰে উপস্থাপন কৰিব লাগে।

ণ) গৱেষণা-তথ্যৰ সুৰক্ষাঃ- সংগৃহীত তথ্য সুৰক্ষিতভাৱে সংৰক্ষণ কৰিব লাগে। বিশেষকৈ ব্যক্তিগত বা সংবেদনশীল তথ্য অনুমোদিত ব্যক্তিৰ বাহিৰে আনৰ হাতত যাব নালাগে।

ত) গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠানৰ নীতি মানি চলাঃ- বিশ্ববিদ্যালয়, মহাবিদ্যালয় বা গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠানে নিৰ্ধাৰণ কৰা গৱেষণা-নীতি, Institutional Ethics Committee/Research Ethics Committee-ৰ অনুমোদন আৰু সংশ্লিষ্ট আইন-কানুন মানি চলা প্ৰয়োজন।

৩. গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্বৰ গুৰুত্বঃ

গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্ব মানি চলাৰ ফলত—

গৱেষণাৰ বিশ্বাসযোগ্যতা বৃদ্ধি পায়।

গৱেষণাৰ ফলাফল বৈজ্ঞানিকভাৱে গ্ৰহণযোগ্য হয়।

অংশগ্ৰহণকাৰীৰ অধিকাৰ আৰু মৰ্যাদা সুৰক্ষিত থাকে।

চৌৰ্যবৃত্তি আৰু তথ্য-জালিয়াতি ৰোধ হয়।

গৱেষকৰ দায়িত্বশীলতা আৰু পেছাগত মান বৃদ্ধি পায়।

সমাজ আৰু শৈক্ষিক জগতত গৱেষণাৰ প্ৰতি বিশ্বাস সৃষ্টি হয়।

ভৱিষ্যতৰ গৱেষকসকলৰ বাবে এক সুস্থ আৰু নৈতিক গৱেষণা-পৰিবেশ সৃষ্টি হয়।

৪. গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্ব আৰু গৱেষকৰ দায়িত্বঃ

এজন আদৰ্শ গৱেষকৰ দায়িত্ব হৈছে—

সত্যনিষ্ঠা → বস্তুনিষ্ঠতা → স্বচ্ছতা → গোপনীয়তা → সন্মতি → ন্যায় →

দায়িত্বশীলতা → উৎসৰ স্বীকৃতি।

অৰ্থাৎ, গৱেষকে কেৱল নতুন জ্ঞান সৃষ্টি কৰাই নহয়, সেই জ্ঞান সৃষ্টি কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোও

নৈতিক আৰু দায়িত্বশীল কৰি ৰাখিব লাগে।

উপসংহাৰঃ

সামগ্ৰিকভাৱে ক'বলৈ গ'লে, গৱেষণাৰ নীতি-তত্ত্ব হৈছে গৱেষণাৰ নৈতিক মেৰুদণ্ড।

বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি গৱেষণাক পদ্ধতিগত কৰে, কিন্তু নৈতিক নীতিয়ে গৱেষণাক বিশ্বাসযোগ্য

আৰু মানৱিক কৰি তোলে। সেয়ে এজন গৱেষকে সততা, বস্তুনিষ্ঠতা, গোপনীয়তা, অৱগত

সন্মতি, ন্যায়, স্বচ্ছতা আৰু বৌদ্ধিক সততা আদি নীতি কঠোৰভাৱে মানি চলা অত্যাৱশ্যক।

নৈতিকতা অবিহনে গৱেষণাৰ ফলাফল বৈজ্ঞানিকভাৱে সঠিক হ'লেও তাৰ সামাজিক আৰু

শৈক্ষিক মূল্য যথেষ্ট হ্ৰাস পাব পাৰে।